

BROEKER BIJDRAGEN

UITGAVE VAN DE VERENIGING "OUD BROEK IN WATERLAND"

Verschijnt 2 tot 4 maal per jaar
Wordt aan de leden gratis toegezonden

Nr. 23

(december 1982)

Gehele of gedeeltelijke overname van
de inhoud slechts na goedkeuring.

Copyright.

Redactie-adres :

Roomeinde 13, Broek in Waterland

TWEE BEZOEKEN VAN STADHOUDER WILLEM V.

De vier Broeker burgemeesters, die ruim twee eeuwen geleden, preciezer gezegd medio juli van het jaar 1773, vernamen dat Stadhouder Willem V op zijn reis langs Noord-Hollandse steden en dorpen ook hun dorp zou aandoen, zullen niet lang nodig gehad hebben om 't er over eens te worden dat de Prins een klinkende ontvangst zou krijgen. Men blaakte hier in Broek toen niet alleen van lokaal chauvinisme, maar ook van Oranjeliefde. Het waren de heren Hilbrand Claasz Verlaan, Cornelis Cornelisz Schoon, Jan Symonsz Hals en Klaas Nanningsz Kok, allen notabelen van de bovenste plank.

't Eerste dat zij deden was de overige vroedschapsleden bijeen roepen om samen een plan op te stellen voor Woensdag 21 Juli, de grote dag van dit vorstelijk bezoek. Een plan waarvan de uitvoering ons nu nog in alle details bekend is, omdat het verloop van die ontvangst: de opwachting van de Prins, zijn rondwandeling, bezoeken aan verschillende huizen, de erepoorten die waren opgericht, de speeches, het vertrek en de maaltijd die daarna met grote voldoening door de betrokkenen werd genuttigd, tot in de kleinigheden beschreven is in een boekje, dat kort na het bezoek in Purmerend werd uitgegeven, en waarvan een exemplaar in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag bleef bewaard. Het bevat zoveel gegevens over het Broek van toen, dat het hier gebruikt is als gids om de wandeling van Willem V als het ware nog eens mee te lopen en verschillende huizen van twee eeuwen geleden binnen te gaan. Daarbij is natuurlijk van allerlei andere gegevens, archivalia e.d. gebruik gemaakt¹⁾.

Zo weten we uit het rekeningenboek van Burgemeesteren, dat op die ochtend van de 21ste Juli 1773 boven in de toren van de kerk de gemeentesecretaris Jacob Tentsz zat, turend in de richting van Buiksloot om te zien of de stoet er al aan kwam. Zodra hij het gezelschap in het vizier kreeg gaf hij het sein om de klok te luiden, en dit hield aan tot de Prins bij Broek was. Bij de herberg De Zwaan, aan de trekvaart naar Monnickendam, ongeveer ter hoogte van garage Kelderman, stapte hij uit het rijtuig en werd door de autoriteiten plechtig begroet. Vooraan stond

Portret van Willem V, door Duboulois gegraveerd naar een schilderij van de Haagse schilder Guillaume de Spinny (Rijksprentenkabinet, Amsterdam).

de Baljuw van Waterland, Mr. H.J. Nahuijs, zoon van de bekende Monnickendammer dominee Petrus Nahuijs. Naast hem de president-Burgemeester van Broek en de Burgemeester die het jongste in jaren was. Met enig puzzelen is vast te stellen dat dit waren: Hilbrand Claasz Verlaan, toen 56, en de welbekende Cornelis

Schoon, die een paar jaar jonger was. Het zal wel niet toevallig zijn geweest, dat deze twee heren zwagers waren: Verlaan's vrouw - toen al overleden - was Schoon's zuster.

Na de verwelkoming ging men op weg naar de dorpskom. Direct al passeerde de Prins één van de drie erepoorten, die met toestemming van Burgemeesteren door particulieren op hun privékosten waren gemaakt en neergezet. Deze eerste stond bij de brug over de trekvaart (waar nu de winkel van de familie Stöve is), en droeg aan de ene zijde het opschrift:

Oranje's Vorst, zyt wellekom

en aan de andere: Wandelt genoegelyk alom.

Via de Dorpsstraat ging het langs het Havenrak naar het Kerkplein, waar een tweede poort stond met:

De Heere bouwe

en op de keerzijde: Het Huys Nassouwe.

In het Havenrak lagen gemeerd de Dorps Marktschuit en een boeier van een particulier, beide getooid met vlag en wimpel.

In de kerk gaf de Stadhouders een audiëntie aan allerlei ambtsdragers, waaronder natuurlijk de predikant, Ds. Hondius. Men had daartoe in het koor een tapijt neergelegd en daarop een zetel plus enkele andere meubelen geplaatst. Merkwaardig is het ook in de rekeningen te lezen, dat men, zeker ter verdrijving van de mufte (graf)lucht, in de kerkruimte nagelen en alandswortel brandde.

Binnengekomen door de gewone ingang, het Zuiderportaal, verliet de Prins de kerk weer door het Noorderportaal, en wandelde toen rechtsaf naar het Dorpshuis op het Kerkplein, nu de gemeentesecretarie, waar een déjeuner klaar stond. De Prins - nog onbekend met het feit dat hem nog andere gedekte tafels te wachten stonden - liet zich van een en ander bedienen en ook zijn gevolg deed zich tegoed. Het was intussen een uur of elf en het hele gezelschap was al heel vroeg vertrokken, per jacht van Spaarndam.

Langs wat de Justitieplaats genoemd werd - de schandpaal dus, zie Broeker Bijdragen nr. 6 - ging men nu het Leedeinde langs. Aan het eind daarvan stond, bij de zogenaamde Nieuwe Brug, de derde erepoort, met de tekst:

Dat 't Oranje Huys gezegent zy

Wenscht de Broeker Burgery.

Daar onderdoor lopende kwam het gezelschap op het Roomeinde, en daar genoot de president-Burgemeester de eer dat Willem V op zijn uitnodiging zijn woning binnentrad. Dat was het oud-Broeker huis dat op het terrein stond waar nu de begraafplaats is, en dat later plaats moest maken voor het riante huis van Ditmarsch, beschreven in Broeker Bijdragen nrs. 14, 15 en 17. Ook hier nam de Erfprins weer een verversing, bezichtigde alle vertrekken en wandelde dan weer verder, tot aan het huis waar Cornelis Schoon woonde. Ook deze Burgemeester zag zijn uitnodiging welwillend beantwoord. De Prins bekeek het huis en ging ook de

tuin in, waar hij vanuit de koepel die achterin stond genoot van het uitzicht op Amsterdam.

De vraag welk huis hier is bedoeld kan aanleiding tot verwarring geven. Wat nu nog als 'het huis van Cornelis Schoon' bekend staat, is uiteraard Roomeinde nr. 29-35, thans eigendom van de familie Koopmans. Schoon woonde hier rond het midden van de 18de eeuw, toen hij de serie tekeningen maakte die in het Haarlemse Rijksarchief bewaard worden²⁾. Maar in 1766 was hij getrouwd met Neeltje Pater en toen bij haar ingetrokken. En dat was een huis op het terrein naast de vmschool, ter plaatse van huidig nr. 5 (familie Kwakman)³⁾. Op de kaart die Schoon zelf van het dorp tekende, is te zien dat daar inderdaad een koepel achterin de tuin stond, ongeveer op de plaats dus waar nu het nieuwe huis van Mevr. Bootz staat.

Nu ging men de Kerkebrug over en langs de kerk weer het Havenrak op. Dit bevreemdt wel even, omdat van latere hoge bezoeken aan Broek, zoals dat van de Czaar in 1814 en dat van de Pruisische Prinsen in hetzelfde jaar, bekend is dat men eerst nog de Erven op ging. Daar woonden immers vanouds ook een hele rij notabelen, die zich de gelegenheid van een vorstelijk bezoek niet graag lieten ontgaan.

Aan het einde van het Havenrak moest Willem V opnieuw een huis bezichtigen. 'In passant', zo staat er, gaf zijn Doorluchtige Hoogheid 'aan een Voornaam Burger op desselfs Requisitie, eene korte Visite', waarbij hij ook weer enkele vertrekken beschouwde. Wie die voorname Broeker is geweest wordt niet vermeld, maar het is mogelijk, dat dit de eigenaar was van het huis waar nu de zwartgeblakerde resten van het restaurant Neeltje Pater staan, te weten Claas Cornelisz Ploeger, de schoonvader van de man die later Maire van Broek zou worden: Harmen Bakker. Ook dit derde huis dat door de Stadhouders bezocht werd, is dus nu verdwenen, maar van dit hoekje is tenminste nog een afbeelding uit ongeveer diezelfde tijd bekend⁴⁾.

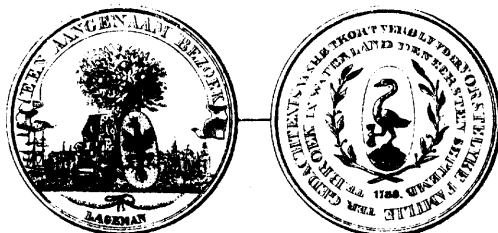
Nog een paar honderd meter en men was weer bij de plaats waar de koets van de Prins stond te wachten, temidden van vele toeschouwers, die door ordebewakers met geschilderde stokken op afstand werden gehouden. Een paar korte speeches over en weer en de rijtuigen vertrokken in de richting van Monnickendam, terwijl weer de kerkklok geluid werd.

Het hele bezoek had vijf kwartier geduurd, en nu verenigde zich de magistraat - waarbij ook de Schout van Zuiderwoude, die had meegeholpen de orde te bewaren - aan een feestelijke maaltijd in het Dorpshuis aan het Kerkplein.

De Prins had nog een drukke reis vóór zich. Behalve Monnickendam bezocht hij Edam, Purmerend, Midden-Beemster (waar hij verwelkomd werd door de oude dominee Wolff en zijn jeugdige vrouw Betje !), Hoorn (waar hij overnachtte), Medemblik en tenslotte Enkhuizen. In deze laatste stad sliep de Prins een paar uur aan

boord van zijn jacht, en voer dan 's ochtends om half vier de 23ste Juli weer terug naar Amsterdam. De hele tocht wordt omstandig verteld in: Het juichend Noord-Holland, of Verhaal van de Reize van zyne Doorluchtige Hoogheid Willem den Vyfden, Prinse van Oranje, enz., enz., enz. Den 21. en 22. July 1773, door Nicolaas Hoefnagel.

Oranje kon gerust zijn. Noord-Holland had eens te meer zijn afhankelijkheid betoond. Maar lang duurde de stabiliteit niet. In andere gewesten van de Republiek klonken nu en dan reeds andere geluiden, die er op wezen dat er ook minder prins-gezinden waren. Die stemmen klonken allengs vrijmoediger en radicaler. Een patriottische burgermilitie begon voor de Oranje's een wezenlijke bedreiging te vormen. De stadhoudelijke familie verlegde haar domicilie van Den Haag naar de vesting Nijmegen. En dan escaleert de situatie snel: als Prinses Wilhelmina in Juni 1787 van Nijmegen op weg is naar Den Haag wordt zij door een overmoedig patriottisch legertje aangehouden en tot uitstappen gedwongen. Die belediging kan de trotse Prinses niet over haar kant laten gaan en zij vraagt haar broer, de Koning van Pruisen, om steun. Met een leger van 20.000 man valt deze Holland binnen en bezet begin October Amsterdam. Het gevolg was een volledig eerherstel der Oranje's.

Gedenkpenning van het bezoek der stadhoudelijke familie in 1778, voor- en achterzijde (naar de afbeelding in Vervolg op G. van Loon, nr. 779).

Aan deze politieke ontwikkelingen wordt hier nog even herinnerd, als aanloop tot de vermelding van een tweede bezoek van Willem V aan Broek. Want een jaar na op zo spectaculaire wijze in zijn positie bevestigd te zijn heeft de Prins opnieuw Noord-Holland bezocht, nu met het gehele stadhoudelijke gezin.

Ook ditmaal liet het zeer Oranjegezinde Broek zich niet onbetuigd. Met tweehonderd man werd het Admiraliteitsjacht waarin de Oranje's arriveerden, Broek binnen getrokken, 'tot voor de stal by het tuinhuis van den Burgemeester K. Voogd Ysbrandsz.', zoals de beschrijving van dit bezoek vertelt⁵⁾.

Dat was dus bij de boerderij 'Zuidwyk', en de eigenaar Klaas Voogd was - op het punt van familieregering gaf het kleine Broek grote steden als Amsterdam niets toe - nauw gelieerd met de andere Burgemeesters, in de eerste plaats met degene die het college presideerde: Cornelis Cornelisz. Koker⁶⁾.

In het gezelschap van Schepen Gerrit de Ruyter - óók familie! - wachtten ze gevierden bij de brug het Prinselijk gezin op. Een begroeting volgde en toen ook

anderen zich bij de stoet hadden gevoegd, wandelde men het dorp in.

De route die men koos staat niet vast, maar vermoedelijk ging men eerst de Laan in. Het eerste huis dat men aandeed was de woning van Schepen Hilbrand Verlaan. Dit was niet dezelfde Verlaan die in 1773 de Prins op bezoek had gehad, want deze Hilbrand was intussen overleden. Nu was het Hilbrand Verlaan Jansz. Welk huis nu precies bedoeld is wordt niet duidelijk, maar direct daarna bezocht het gezelschap het huis van Verlaan's schoonzuster Claasje Bertoen, weduwe van Jan Jans.Verlaan. En deze rijke dame bezat op de Laan zowel huidig nr. 4 (fam.Spaans) als nr.30-36 (mevr.Leistikow). Misschien woonde Hilbrand in één van deze panden. 'Vervolgens (gaat men) nog naar een ander huis van den Heer H. Verlaan, waar een zeer goede maaltyd was gereed gemaakt, en zyne Doorluchtige Hoogheid met het geheele gevolg hebben gegeten'. Dat moet wel aan het Leeteinde zijn geweest, in het stenen huis (nr. 12-14), dat nu van 'Hendrick de Keyser' is, en dat Hilbrands vader in 1740 had laten bouwen.

Na de maaltijd bezocht men de president-Burgemeester Koker, in zijn huis, dat op het Kerkeplein stond, ter plaatse van de huidige nrs. 7 en 8. En tenslotte gebruikte men enige verversingen ten huize van Neeltje Pater, weduwe van Cornelis Schoon, aan het Roomeinde, ter plaatse van nr. 5. Zij was buitengewoon Oranjegezind en had daarvan ook zeer royaal blijk gegeven. Alle onkosten die de gemeente voor dit hoog bezoek had gemaakt waren door haar vergoed; ze had een ereboog die op het Kerkplein stond opgesteld met 150 lampions laten versieren zodat hij ook 's avonds verlicht kon worden, en zij had - samen met Trijntje Kok - de vlag aangeboden die van de kerktoren woei⁷⁾.

De rondgang eindigde in de kerk, waar de predikanten van Monnickendam, Holysloot, Landsmeer en natuurlijk Broek zelf de stadhoudelijke familie opwachten en de bejaarde ds. Hondius een welkomstrede uitspreekt. Hierop antwoordt Willem V 'op minnelijke wyze' en schenkt vervolgens een royaal bedrag ten behoeve van de Armen. Ook dit bezoek loopt dan weer ten einde. Via Havenrak en Dorpsstraat bereikt men het jacht weer, en na uitgebreid afscheid te hebben genomen laat men de touwen losgooien en vaart het Admiraliteitsjacht af, onder luid hoezee-geroep van de Broekers.

Weer een boekje uit te geven leek de Broeker magistraat waarschijnlijk nu te afgezaagd. Er rees een beter idee. En zo ontstond een gedenkpenning, naar ontwerp van de Amsterdamse medailleur J.M. Lageman. Aan de ene zijde droeg die penning de wapens van Willem V en zijn gemalin Willempjes van Pruisen, geleund tegen een Oranjeboompje, met op de achtergrond een profielgezicht van Amsterdam. Behalve de naam van de medailleur staat er ook: 'Een aangenaam bezoek! Op de andere kant het wapen van Broek, en: 'ter gelegenheid van het kort verblyf der Vorstelyke Familie te Broek in Waterland, den eersten September 1788'. Bij deze gedenkpenning was een verklaring van de voorstelling uitgegeven. In het Amsterdams Historisch Museum bevindt zich een exemplaar, dat ingelijst is in een 18de-eeuws ovalen

lijstje, waarin ook twee modellen van vóór- en achterzijde der penning in verguld papier-maché. Waarschijnlijk heeft dat lijstje eens bij één van de Broeker ingezetenen gehangen die een rol had gespeeld bij de ontvangst van de Prins en is het daarna via de antiekzaak van Aaltje Fregeres en het Amsterdamse museum Het Broeker Huis in de hoofdstedelijke kunstcollectie terechtgekomen. De penning zelf werd zowel in zilver als in brons in omloop gebracht, en gelukkig is er in Broek zelf van elk nog een exemplaar aanwezig⁸⁾.

Een jaar na dit Oranje-bezoek brak in Frankrijk de revolutie uit. Ook onze gewesten zouden er in meegesleept worden. Januari 1795 trokken Franse troepen over de bevroren rivieren de Republiek binnen. Overhaast moest Willem V bij Scheveningen in een visserspink zijn land verlaten. Broek zou hem niet meer terugzien. De volgende Oranje die het dorp bezocht was zijn zoon. De Fransen zijn dan verdreven. Als Souverein Vorst komt Willem I hier in Juni 1814, samen met de Czaar van Rusland. Ze worden eerbiedig verwelkomd door de president Burgemeester Harmen Bakker. Hopelijk heeft deze er van tevoren wel aan gedacht de revers van zijn statierok te ontdoen van het lintje van het Légion d'Honneur, dat hij een paar jaar tevoren had ontvangen toen Keizer Napoleon hier was!

J.W. Niemeijer.

Noten:

- 1 *Berigt wegens de Receptie, en Kort Verblyf, van syn Doorlugtige Hoogheid Willem den Vyfde, Prince van Oranje en Nassau, Nederlands Erf-Stadhouder (c.&c.&c. te Broek in Waterland, Op den 21 July Ao.1773. Veel gegevens over huizen en personen in dit artikel dank ik aan de Heer A.P. Bruigom.*
- 2 *J.W. Niemeijer en H. Janse, Het huis van Cornelis Schoon te Broek in Waterland, Spiegel der Historie 2, 1967, nr. 1 en: A.P. Bruigom, Waterland getekend door Cornelis Schoon (1719-1778), Alphen aan den Rijn 1979, p. 183 e.v.*
- 3 *Zie Broeker Bijdragen nrs. 7 en 8 (p. 39).*
- 4 *Een aquarelletje in het reisboekje van Richard Bransby Cooper (Koninklijke Bibliotheek te Den Haag); zie Broeker Bijdragen nr. 21.*
- 5 *In: Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, 1788, pp. 1366-1368.*
- 6 *Er staat in de beschrijving: K. Koker, maar Klaas Koker, zoon van Cornelis, was toen nog niet ouder dan 13 jaar. Cornelis Cornelisz Koker en Burgemeester Klaas Ysbrandsz Voogd waren zwagers.*
- 7 *W. van Engelenburg, Geschiedenis van Broek in Waterland, 1909, p. 233.*
- 8 *Resp. in de collecties van A.P. Bruigom en van de schrijver. De penning wordt beschreven in het Vervolg op G. van Loon's Beschrijving van Nederlandsche Historie Penningen, onder nr. 779. Het doet wel een beetje lachwekkend aan de Waterlandse zwaan in het wapen, sinds 1613 getooid met de zes pijlen der Waterlandse hoofddorpen, daar beschreven te vinden als een reiger (!), 'wien voor deze gelegenheid de pijlbundel der Unie is toevertrouwd'.*